

Árkosi Benedek a szentháromságról.

Dávid Ferenc tanítványai közül a XVI-ik százban Válaszuti és Enyedi György, a XVII-ikben Csanádi Pál és Árkosi Benedek vitatkoznak legtöbb tudományal és legerősebb dialektikával a szentháromság ellen. Ez utóbbinak „*Az igaz vallásról*“ írt elmélkedéséből közöljük az alábbi érdekes részletet.

Felsorolván előbb Árkosi Benedek az egyisten valló régi egyházi atyákat, a következőket veti utánok:

„Ezekhez járul *Luther Márton*, ki azt mondja, hogy a Háromságnak neve nincsen a Szent Írásban, hanem csak emberektől tanáltatott; azokáért ugyan izetlen és sokkal jobb volna, ha csak Istent és nem Háromságot mondanának, mert mintegy izetlen és helytelen szónak látszik az a Háromság. Ezen Lutherus az 1543. esztendőben a német imádságok közül kitöröltette ezt a mondást: *Szent Háromság Egy Isten könyörülj mi rajtunk!* Azt mondja esmét *Latonus Jakab* ellen: *Az én lelkem gyűlöli azt a szót: Egy állatú.* Továbbá Lutherus az ő német bibliájából kitöröltette amaz locust *1. Ján. V. Hárman vadnak* stb. Azt is kitörölte, mely vagyon *Ter. I. Az Isten lelke viseltetik vala a vizeken.* Amaz *Esaiás* szavát is *R. IX. 6.* Ezt pedig azért cselekedte, hogy látta a sok versengést ezek felett; maga (jóllehet) ezeket nem kellett volna kihadni, mivel megállhatnak, csak (értelmöket) el ne fordítsák“.

„*Calvinus János* ennél is több derekas dolgokat számlál elő s több derekas dolgokat vitt véghez; mert mind az ő s mind az új Testamentumban olly locusokat magyarázott az mű értelmünk szerint, kik közül *Aegidius Hunnius* huszonnyolczat számlál elő írásában, annyéra, hogy azokkal a magyarázatokkal a több locusokból vött erősségek is mind elbomlanak és elomolnak, mellyekből szokták ma az ő követői az Háromságnak tudományát mutogatni.

„Továbbá *Hosius, Bellarminus, Hyeronimus* (a kath. egyház legerősebb védelmezői) azt merik mondani, hogy ők az Isteni Három személyt hiszik, nem azért, hogy az írás mondaná, hanem hogy nem mond ellene. Sőt itt is Kolozsváratt az Farkasuttzai disputatióban

Pater Rajki fülünk hallottára azt vitatja vala az nagy emlékezetű Bisterfeldius ellen, hogy az Szent Háromság nem irattatik meg az Írásban, hanem Tradíciókkal kell gyámolítani“.

Ugyancsak Árkosi Benedek az Istenről való szent elmékedéseiben részletesen ismerteti a szent atyák hitvallását az egy Istenről, kik között az első századokban *Hermast*, Római Kelement, Ignatiust, Polycarpust, Justinus Martyrt, Athenagorást, Theophilust, Tatianust, Irenaeust, Tertullianust és Origenest sorolja fel. Azután arról értekezik, „Hogy az háromságosok az ő Háromság felől való tudományokat a Szent Írásból meg nem bizonyíthatják“ s itt ezeket mondja:

„Hogy azon szókkal, betű szerént a Szent Írásban nem talál-tatik meg, igen bizonyos és világos dolog ez; mert még eddig az deig senki is ezt ennyi sok tudós emberek közül, kik ebben a dologban sokat fáradtanak, nekünk meg nem mutathatja. A mellett önön magok is ezt az ő írásokban megvallják, hogy nincs a Szent Írásban betű szerént az Háromság. *Luther Márton* így szól *in Postilla Majori Dominica Proxima post Pentecosten* fol. 282. *Tametsi Vocula haec Trinitas nusquam in Divinis Scripturis reperitur, caeterum humanitus tantum inventa sit, unde etiam frigide sonat, ac multo praestabilius foret, si Deus potius, quam Trinitas diceretur.* Az az: Jóllehet ez az ige *Háromság* sehoh az Írásban nem talál-tatik, hanem csak emberi mód szerént találták, kiért ugyan nyilván izetlen szó is és sokkal jobb volna, ha Istent mondanának inkább, hogysen mint Háromságot.“

„*Calvinus János* is egy levelében, melyet a kisebb lengyel-országi főembereknek írt volt, azt írja *in lib. de Gentil.* pag. 63. a többi között: *Precatio vulgo trita, Sancta Trinitas Unus Deus misere-re nostri, mihi non placet, ac omnino barbariem sapit.* Az az: Ama közönséges könyörgés: Szent Háromság egy Isten könyörülj mi raj-tunk! nekem nem tetszik, sőt ugyan paraszt izű“.

„*Ágoston Doctor l. VII. de Trinitate c. 4.* így ír: *Licuit lo-quendi ac disputandi necessitate tres personas dicere, non quia scriptura dicit, sed quia non contradicit.* Azaz: Megengedettett a szóllásnak és disputálásnak kételenségéből három személyt mondani, nem hogy az Írás mondja, hanem hogy az Írás ellene nem mond. — Látod-e jegyzi meg Árkosi, nyilván vallja (Szent Ágoston), hogy az Írás nem mondja, hanem disputálásért találtatott. Mindenütt ellene mond pedig az Írás az Háromságnak, *valaholott csak egy Istent úd előnkben,* melyet számtalan helyeken cselekszik. De erről a dologról, a ki bőségesen akar értekezni, olvassa meg az *Enyedi György* könyvének előljáró beszédét, melyet méltó olvasni“.

Itt rátér írónk Athanasius ismert vélekedésére a szentháromságról, mely korántsem bibliai alapon épült fel tudvalevőleg a háromság tudománya. Tüzetes czáfolat helyett, mivel nem is érdemli, csak ezt a kérdést veti az Athanasius-féle *symbolum* után Árkosi:

„Avagy azt gondoljuk-e, hogy világosabban tudta azt a tudományt kifejezni s előhozni Athanasius az ő vallásában, *Symbolumában*, hogysesem mint az Christus, hogysesem mint az apostolok? . . . Avagy azt gondolod-é, hogy az Úr Christus és az apostolok nem értették annyira azt a mysteriumot, mint Athanasius; avagy talán nem találtak olly igéket és szókat, a mellyekkel ilyen világosan tudták volna exprimálni s kifejezni, mint Athanasius?⁴

„Az bizonyos, hogy ha Athanasiusból kellene megbizonyítani az Háromságot, igen könnyen megbizonyíthatnák; de nem Athanasius írásából kellene azt megpróbálni, hanem a Szent Írásból; nem az Athanasius *Symbolumában* kell azt keresni, hanem a Szent Írásban, az Apostolokéban“.*

„Itt nem annyira csudálkozom a pápistákon, mint egyebeken, mert ők hiszik az Traditiókat és úgy tartják a pápa és conciliumoknak decretumit, találmányit, mint a Szent Írást; nem is hiszik, hogy minden dolgok, a mellyek az örök életre szükségesek, megtaláltnának a Szent Írásban. És ezért immáron, mikor a pápisták disputálnak a calvinistákkal és lutheránusokkal ez dolog felől, hogy megbizonyíthassák ellenek az Traditiót, tudnillik, hogy nem minden örök életre való szükséges dolgok találatnak meg a Szent Írásban, a többi között im ilyen ellenvetést tesznek:

„Hogy személyében három, állatjában pedig egy légyen az Isten, sehoh a Szent Írásban nincsen. De ez szükséges az örökéletre. Azért nem minden örökéletre szükséges dolog találatik meg a Szent írásban“.

„Itt eleget hánkodnak a calvinisták és lutheránusok s kapnak két-három felé; de soha is azt a tudományt a pápistáknak a Szent Írásból meg nem mutathatják. Azokáért vagy akarnak, vagy nem; de a pápistákkal együtt a Traditiókra és emberi találmányokra kell

* Mennyire idegenkedett maga Kálvin is a közönségesen Athanasiusnak tulajdonított háromságvalló hitformától, »kinek tétéleit« saját beismeréseként »egy valódi keresztyén egyház sem fogadná el« s mennyire került a szentháromság kifejezést, lásd erre nézve *Révész Imre*: Kálvin élete és a kálvinizmus (2-ik kiad.) 55—56. 269—273. 311—313. stb. lapjain, a *Bu lapesti Szemle*, 1878. XVII. kt. 221. lapján s a *Sand*: Nucleus Hist. Ecclesiasticae (2-nda edit.) 425. lapján felsorolt bizonyítékokat.

vetemedniök. *Mi ellenünk peniglen semmi erősségek a pápistáknak nincsen*; mert mi nemcsak megengedjük, hanem valljuk is, hogy az a tudomány a Szent Írásban nem találhatóik.

„A mi pedig a pápistáknak az ő Traditójukat és találmányokat illeti, nem engedi az alkalmatosság, hogy mostan refutáljuk; a mieink elég hőségesen refutálták azokban a könyvekben, a mellyeket a Traditíók ellen irtanak“.

Szükségtelennek tartjuk tovább is nyomon követni Árkosi Benedek fejtegetéseit a szentháromságról. Két okból láttuk czélszerűnek közzétenni a munkájából kiszemelt nevezetes nyilatkozatokat. Egyik az, hogy felmutassuk, hogy még a XVII-ik évszáz derekán is, mikor a dézsi complanatio fenyegető rendelkezése elfojtott minden szabadabb mozgalmat Erdélyben, akadt egyházunkban oly bátor lelkű író, ki minden melléktekintetet félre téve, a legnyiltabb őszinteséggel hirdette a nagy hitelődök által annyi üdözés és lelki nyugtalanság árán kivivott hitgizságokat. Valóban az Árkosi Benedek kitűnő műve a legnagyobb kegyeletre tarthatott számot felvilágosult hitfelei részéről. Mivel a cenzura miatt világ elé nem bocsáthatták, kézirati úton terjesztették el lehető széles körben „Imádságos könyvét“ és „Szent Elmélkedéseit“. Minden unitárius pap és mester tartozott leírni magának ez alapvető műveket vagy megszerezni másolatát A keresztúri könyvtárba oly példány is került, mely a nyomtatást utánozva közli e nem kicsiny terjedelmű munkákat. Bámulatos türelem és kitartás kellett ahhoz, hogy valaki ily tisztán és szépen, csalódásba ejtő hűséggel állítsa elő e tiltott tartalmú könyvet. Nem volt szabad napvilágot látnia, megjelent tehát egy székelyföldi patronus, talán Tarcsafalvi Pálffy Zsigmond tiszteletére, mint kézzel írott nyomtatvány. Ez is ékesen szóló bizonyítéka annak, mennyire megbecsülték a XVII. és XVIII-ik sz.-ban Árkosi Benedek műveit.

Másik nem kevésbé fontos ok, a miért az előadottakat közlésre érdemesnek ítéltük, az, hogy ime hiteles bizonyítékát mutathatjuk fel annak a figyelemre méltó ténynek, hogy az unitárius hittudósok már a XVII. sz.-ban, Pázmánynyal egyidejűleg, felismerték, hogy az orthodox protestantizmus félszeg álláspontjáról a katolicusokkal sikeresen vitázni, a katolicizmussal győzelmesen szembeszállani nem lehet és hogy egyedül csak a racionalizmus döntheti halomra a hagyományban mélyen gyökerező s a niceai-toledói zsinatok végzéseivel is megerősített pápai dogmákat.

Akaratlanul is a nagynevű Pázmánynak diadallal koszorúzott hitharcza ötlük e ponton eszünkbe, ki a kálvinizmus orthodox

túlzásaitól visszariadva, a már-már sir szélén álló katholicizmust támasztotta helyébe új életre Magyarországon. A szintén nem kis emlékű Ipolyi Arnold, Pázmánynak e döntő sikerű küzdelméről megemlékezve, a következő figyelemre méltó észrevétellel kíséri a XVII-ik sz.-beli magyar hitvitákat. Pázmány a nagy Bellarmint állította a protestánsok ellen (fő művének „Disputationes de controversiis christianae fidei adversus hujus temporis haereticos“ főbb részei megjelentek Pázmány híres Kalauzában), ki a biblia és hagyomány kérdéseit „mindörökkre érvényesen“ eldöntötte, „azon formában legalább, melyben akkor fölvetve voltak, midőn még a rationalismus . . . nem vegyült . . . a vallási vitába“. *Ez egyetlen téren küzdhet csak ma is a protestantizmus a katholicizmus ellenében*, — vonja le észrevételéből maga Ipolyi a fontos tanulságot. (Vesd össze: Veres-marti. M. élete és munkái. Házi Könyvtár. XVIII. I kt. 117. 120.)

Ipolyinak e tanulságos nyilatkozatát Árkosi Benedeknél is megtalálja a figyelmes olvasó, csakhogy egy kissé eltérő formában más szavakkal kifejezve. Ugyancsak e nyilatkozatból megértjük azt a szemebetűnő körülményt is, hogy Árkosi Benedek előbb mindenütt a *sana ratio* érveivel próbálja meggyöngíteni az ellenfél megtámadott erősségeit s csak azután dönti le azokat a csak másodsorban alkalmazott exegetika fegyvereivel. Ez eljárás, bár ma már a dialektika túlnyomó alkalmazása ellen némi kifogást tehetünk, teljesen megfelel a XVII-ik évszáz gondolkozásának és tudományos műveltségének. A bibliai tanulmányok fejletlen állapotának nem kis része lehet a régi hitviták fegyvereinek megválasztásában.

KANYARÓ FERENCZ.

Brassai philosophiája.¹

Brassai 1888—1890-ben a Bokor József által szerkesztett *Magyar Philosophiai Szemlé*-ben *A philosophia fordúlta* címmel egy cikksorozatot írt, de a folyóirat megszűnése miatt nem fejezhette be értekezését. A mostani értekezés be akarja fejezni e cikksorozatot s szerző „rendszere sarkalatos állítmányait“ igéri. Ez értekezés magában is önálló egésznek alkot, de nem lesz felesleges az előbbi cikksorozat vezéreszméit is ismételni.

Rendszere alapjául, vizsgálata tárgyául az *öntudatot* veszi, a mely — nagy tudósunk szerint — „egy rendszerben sem volt oly alapelvnek téve, melyből kiindítva hézag és ugrás nélkül lánczolatosan legyen kifejtve levezetve a philosophiai igazságok sora“. Thales nosce te-je, Descartes cogito ergo sum-ja, Kant reine Vernunft-ja, Fihte Ich-e, Hegel dialektikája mind „logikai botlások.“ A logikai tévedést kutatva, az igazság fogalmában két jegyet különböztet meg. Két személy kell hozzá, t. i. a *mondó* és *halló* és utóbbinak helybenhagyása szükséges és elégséges a fogalom megállapítására. A logika mint „az egymást megértés tudománya“, eszközli a közlött állítások helybenhagyását a következtetés és bizonyítás által. Ez meglévő igazságokat derít ki, tehát ismeretforrásul nem szolgál; amaz új igazságokat szül. Amott kezdetül, itt végmozzanatúl főkellék egy *alapigazság*, „melyről bizvást feltehes-ük, hogy egyetemesen, azaz minden hallónál helybenhagyást nyer“. Ez az alapigazság az *öntudat*. A bölcselők vagy hallgatnak az öntudatról, vagy tárgyalják, de nem gyanítanak benne alapigazságot, vagy alapul veszik, de nem építenek rá.

Az öntudat fontosságát többé-kevésbé hangsúlyozzák: „az eklektikusnak méltatlanul gúnyolt“ *Cousin, Maine de Biran* (1766—1824), *André Marie Ampère* (1775—1836), *Th. S. Jouffroy* (1796—1842), *Adolphe Franck*, a *Dictionnaire des Sciences Philosophiques* főszerkesztője, *Jeanmaire* (*L' Idée de Personnalité*), *Ferri, Momerie*

¹ Dr. Brassai S. *Az igazi pozitív philosophia*. Budapest, 1896. (Értek. a bölc. tud. köréből. III. 3. sz.)